

SİVAS KAYNAKLI CÖNKLERDE ŞAH HATAYÎ*

Dr. Doğan KAYA

Bilinen pek çok şairin bilinmeyen şiiri yahut bugüne kadar hakkında hiç bilgi sahibi olamadığımız nice şair ve onların eserleriyle ilgili bilgileri genellikle cönklerde buluruz. Bundan dolayıdır ki cönkler, âşık edebiyatı alanının en önemli kaynaklarındandır. Cönklerde yer alan bilgilerin gün yüzüne çıkmasıyla da edebiyatımız önemli oranda mesafe alacaktır.

Âşık Edebiyatının önemli bir cephesini teşkil eden Alevi-Bektaşî Edebiyatının yedi büyük şairi vardır. Bunlar; *Nesimî*, *Fuzulî*, *Hatayî*, *Pir Sultan*, *Kul Himmet*, *Yeminî* ve *Viranî*'dir.

Söz konusu şairler içinde kendisinden sonrakiler üzerinde en fazla iz bırakanları da Hatayî (1487-1524) ile Pir Sultan'dır. Nitekim Yunus'u üstat tanıyıp aynı mahlasla şiirler yazan diğer şairler gibi, pek çok şair de Pir Sultan'dan etkilenecek bu mahlası benimsemişlerdir. İbrahim Aslanoğlu'nun tespitine göre bunlar; Pir Sultan Abdal, Pir Sultan'ım Haydar, asıl adı Halil İbrahim olan Pir Sultan Abdal, Abdal Pir Sultan, aruz şairi olan Pir Sultan Abdal olup asıl Pir Sultan'la beraber sayıları altıdır.¹

Aslanoğlu, aynı şekilde Hatayî mahlaslı şairleri de ayırmış, bunları bir kitap halinde toplamıştır.² Bunları da şöyle sıralayabiliriz: *Hatayî*, *Can Hatayî*, *Derdimend Hatayî*, *Derviş Hatayî*, *Kul Hatayî*, *Pir Hatayî*, *Sultan Hatayî* ve *Şah Hatayî*'dir. Aslanoğlu, bu tespitiyle edebiyatımıza önemli bir katkıda bulunmuştur. Ancak adı geçen isimler hakkında son sözü söylemek için daha detaylı incelemenin yapılmasını zaruri görmekteyiz. Çünkü herhangi bir âşığa mal edilen bir şiiri, farklı cönklerde farklı şairler adına kayıtlı görmemiz mümkündür.

Bu çalışmamızda, arşivimizde bulunan cönklerdeki Hatayî mahlaslı şairleri ve şiirler tanıtmaya çalışacağız. Bu cönkler Sivas yöresinde tutulmuştur. Toplam sayısı 35'tir. Biz bunlardan 16 tanesinden faydalandık. Çünkü diğerleri ya başka yörede tutulmuş cönklerdir yahut da o cönklerde Hatayî mahlaslı şiirlere rastlayamadık. Yararlandığımız cönkler 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 22 ve 26 numaralı cönklerdir. Bunlardan birisi Şarkışla, birisi Divriği'nde birisi de kangal'da yazılmıştır. İki cönte ise (8 ve 22 numaralı cönkler) yazıldığı yerle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Kalan on iki cönk Divriği'de tutulmuştur. Cönklerden altısı 19. yüzyılda, yedisi 20 yüzyılın başlarında yazılmıştır. Bir cönte ise (22 numaralı cönk) her hangi bir tarih yer

* Yayımlandığı yer: *I. Uluslararası Şah Hataî Sempozyumu Bildirileri* (Ankara, 9-11 Ekim 2003,), Ankara, 2004, s. 177-183.

¹ İbrahim ASLANOĞLU, *Pir Sultan Abdallar*, İstanbul, 1984.

² İbrahim ASLANOĞLU, *Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*, İstanbul, 1992.

almamaktadır. Sözkonusu cönkler genellikle Sivas'ın Alevî inanca sahip olan köylerine aittir. İçlerinde yüzlerce şairin binlerce şiiri yer almaktadır ki, bu şairlerden bir kısmı hiç bilinmemekte yahut bilinen şairlerin pek çok bilinmeyen şiiri bulunmaktadır.

Çalışmamıza konu ettiğimiz Hatayî'ye ait üç değişik mahlaslı şiirlere rastladık. Bunlar; Can Hatayî, Hatayî ve Şah Hatayî'dir. Bu üç şair farklı şairler midir, bilemiyoruz. Muhtemelen aynı kişi de olabilir. Çünkü edebiyatımızda şairin kendisini kalender, miskin, alçakgönüllü göstermek için isminin veya mahlasının başına kul, biçare, geda, dertli, sefil, garip vs gibi... veya yaptığı iş ve özel durumuyla ilgili olarak çarkçı, saka, şeyh, derviş vs. gibi... sıfatlar getirmesi gelenektendir. Bu bakımdan Hatayî'nin de böyle bir ruh haliyle bazı şiirlerde mahlasının başına "can" ve "şah" sözlerini getirdiğini söyleyebiliriz. Elimizde yeterli belge olmadığı müddetçe iki hususu da ihtiyatla karşılamak durumundayız. Fakat biz her ihtimale karşı burada bu konuda çalışma yapacakları da düşünerek Hatayîleri ayrı ayrı göstermeyi tercih ettik.

Hatayî ile ilgili olarak arşivimizde rastladığımız şiirlerin toplamı 137'dir. Ancak bazı şiirler farklı cönklerde farklı mahlaslarla kayıtlıdır. Bu tipteki şiirleri aşağıdaki listede, şiirlerin müşterekliğini belirtmek açısından birlikte göstermeye gayret ittik. Sözel geliş; 7. cönkte can Hatayî adına kayıtlı olan "*Verelim İmam Hüseyin aşkına*" ayaklı şiir, 1. ve 2. cönkte Şah Hatayî adına geçmektedir. Bunu ilgili ayağın yanı başına kaydettik. Parantez içlerindeki birinci rakamlar, şiirin yer aldığı cönk numarasını, ikincisi de bulunduğu sayfa numarasını göstermektedir. Diğer taraftan aynı şiir birkaç cönkte yer alıyorsa, bunları da ayrı ayrı not ettik.

Sözkonusu şiirleri şairlerine, ayaklarına göre şöyle sıralayabiliriz.

Can Hatayî mahlaslı şiirler:

Ay ile günü görmüş gibidir (13/66-67, 22/61-62)

Kevser'in suyunu verdi Şahım Ali şehsüvar (4/11, 14/54, 20/195-196)

Mansur olamayınca dâra durulmaz (12/25-26)

O da vücudunda bir gizli sırdır (20/114-115)

Okursun manası birdir (10/76-77)

Yetmiş yol Ka'bekararmış gibidir (6/34-35)

Yok meydanı değil var meydanıdır (20/169-170)

Kırklardan alınmış dersimiz bizim (7/191-192)

Ali'ye Selman olasın (12/12-13)

Hak Gazi Kendisi olacak Allah (9/264-10/70)

Hak seni Mir'aç'a okur davete Kadim Hüdâ (10/87-88)-Şah Hatayî: (14/14-

Medet Allah Yâ Muhammed Yâ Ali 9/166-167 - *Şah Hatayî*: (4 / 40-41, 7/160-161, 10/71-72, 12/96-97)

Nene aldanayım dünya ben senin (9/226-227)

Verelim İmam Hüseyin aşkına 7/217-220 - *Şah Hatayî*: (1/127-128, 2/2-3)

Yüküm la'l-i güher satmaya geldim (8/64-65)-*Şah Hatayî*: (8/2-3)

Yüzüm yüzüne sürdüm ala gözler uykuda (10/70)

Hatayî mahlaslı şiirler:

Ali'yi sevenin derdi mi olur ((14/34-35)

Anın için server Al-i Aba'dır (26/9-11)

Bil içinde biliciler (9/112)

Çar köşeye Muhammed'dir (20/174-175)

Ezel bizim ile yardır muhabbet (20/100-102)

Gel yanıma hele kardaş (9/236-237)

Haneye til saldılar (20/178-179)

Kalma günahlara el-aman mürvet (20/181)

Mehdi gelir hazır dirler (11/17-18)

Mihman canlar bize sefâ geldiniz (9/159, 23/34)

Mürşid-i Kâmil'e varmayınca olmaz (20/162-163)

Ol ki rehberinden kaçana lanet (3/18-19)

On birinin türlü türlü hali var (7/86-88)

Seyran edip semavatta dönendir (2/78-79)

Üstümüzden aşar bir gün (9/82-83)

Ali oldur ki fazlıya çekip götürdü kâfirden (20/65-66)

Âlemler ümidi sensin Hacı Bektaş-ı Veli (20/108-112)

Ali evladı Muhammed (14/40-45)

Ali'dir, Ali'dir, Ali'dir Ali (10/31-33)

Beni derd ile zâr etme (1/86-87)

Bu demde bu saatte hoş sülûkdur bu sülûk (20/41-43)

Budur delil-i Şah-ı Merdan (14/36-37)

Cüz için uğrarsa Hakk için viran sabah (7/103-105)

Dertliyem pîrimden derman isterim (12/19, 20/113-114)

Dolu geldim dolu menem (1/80, 2/77)

Düşman kaldı endişede (9/172-173)

Fatıma hayru'n-nisa bağışla beni (1/113)

Fatıma hayrünnisaya bağışla bizi (7/159-160, 20/28-29)

Hazreti Ali'ye (9/139-140)

Hor bakan üstadına (5/16-24)

Kalma günahıma mürvet yâ Ali (26/7-9)

Ki kurtara bizi cümle beladan (14/36, 22/2)

La seyfe Zülfikâr'dır belinde tig-ı Hayderî (20/137-140)

- Muhammed Mustafa için bağışla (1/109-110, 4/50, 7/164-165, 12/4-5, 20/40-41)
- Muhannet gelmesin merdane gelsin (3/6-7)
- Musahib düşse musahib düşer mi (1/87-88-89) *Şah Hatâyî*: (2/75-76-77, 10/8-9)
- Mürvet günahımızı bağışla Sultan (20/163-165)
- Oldurur feth-i bab cümle âlemin hem defteri (1/95-96-97)
- Padişahımdır Ali (1/105-108)
- Senin hey Murtazâ Ali (1/98-99)
- Sensin Yâ Ali Yâ Ali (11/10-11)
- Soyuyarlar Şâh-ı Merdan Ali'yi (9/151)
- Su çekerdim secreden Âdem'e (Zile/339-340)
- Şerhinde yazılan oku görelim (23/82-83,
- Tâlîbi bî can için men nefha-i can isterem (1/82-83-84-85)
- Umarım kurtara Allah dertten belâdan (Zile/281)
- Var evvel küfrünü bil de ondan gel (8/22, 20/209-210)
- Var özünü yakın eyle Fahr-i cihan derler bana (1/81-82, - *Şah Hatâyî*: (2/77-78)
- Yeğin ucuzluğum var bu gelişte (Zile/423-425)
- Yorulup yollarda kalmaz inşallah (10/91)

Şah Hatâyî mahlaslı şiirler:

- Ağlama tâlib niyetim Urum'a (1/132-134, 10/6)
- Ah Hüseyin Şâh Hüseyin (2/4-5-6-7-8)
- Ahrette murdar ölmek görünür (7/27-30)
- Aman mürvet günahkârım erenler (3/5-6)
- Anı Hak'tan gayrı kimse seçemez (10/39, 20/193-194)
- Ayrılık derdinin dermanı nedir (1/1-3)
- Beri gel ey can dediler (1/78-79, 3/48) BİR
- Bir cümle kullara sevab yazılır (9/61-62, 10/47-48-49)
- Bizi kurtarmalı İmam Hüseyin (7/213-214)
- Dilimde virdim İmam Hüseyin (7/214-215)
- Dört kapunun yetmiş yedi yolu var (10/94-96)
- Dünya muhabbet üstüne duruptur (6/31-32)
- Geldim diyen yalan söyler (9/249-250)
- Gelen Murtaza Ali'dir (9/71-73)
- Heman bir kuru âhım var (14/53-54)
- Kalk gönül gidelim Hüseyin'e doğru (7/217-218)
- Kazancından bilmelidir (11/12-13)
- La feta illa Ali La seyfe illa Zülfikar (20/33-35)
- Ol kadar sevap yazılır (9/61-62)
- Öğünde delili Cebrâil deyü (10/3-4)

- Sohbetimiz nihân olur (12/65-66)
 Susuzluktan şehid olan Hüseyin (4/52)
 Tâ ezel Kalû'dan беру (7/147-148)
 Ulu Cenâb-ı Allah'dır (Zile/402)
 Yeri sabit gökleri devvar iden Perverdigâr (1/94-95)
 Aman mürvet günahkârım erenler (3/5-6)
 Tövbe günahıma estağfirullah (7/153-154, 9/57-59, 13/1, 14/25-27, 20/47-48, 22/1, 26/13-15)
 Bilmen nice yola gider dedeler (13/65-66, 22/60-61)
 Ağ gül ile kırmızı gül (1/115)
 Ali gelir mi olsa bize (7/228-229)
 Ali ile Muhammed'in aşkına (4/36-37, 7/222-223)
 Allah bir Muhammed Ali (1/108-109)
 Bir ahbine bütün yar olmayınca (7/170 – 171, 8/71-72)
 Bir dem divanına dursam Yâ Ali (9/211-212)
 Birisi Muhammed Ali değil mi (9/63-64)
 Bunu ben demedim Hakk buyurdu senin şanına (4/11-12, 14/56-57, 20/196-197)
 Bütün Müslüman eylesin (5/33)
 Cümle ibadetin başıdır tevhid (1/134-135, 10/6-7)
 Dâim seferiniz var mı (1/130-131-132, 2/3-4, 2/41-42)
 Değme terzi urup biçmedi (6/14)
 Deryaya yan tutuş dedi (1/118-119)
 Didâr delili Şâh-ı Merdan 10/74-75
 Emegün yete mi dersin (7/85-85)
 Gel bunun ma'nasın veregör sofi (4 / 25-26)
 Gel gönüle nazar eyle (10/118)
 Geldi Cebraile buyurdu Hakk Muhammed Mustafa (1/119-122, 20/83-87)
 Gözüme âdem göründü salma gönlüme güman (1/128-129-130, 2/40-41, 10/4-5)
 Hak deyüp tuttuğum elden ayrılmam (12/90)
 Hak seni Mir'aç'a okudu duâcı kadim hoca (9/196-199, 9/189-193)
 Hakkın divanında böyle yazılı (13/29)
 Hazar eyle sakın sen (7/154-158)
 Kadir Mevlâ'm yargılamış onları (10/104)
 Kalma günahıma mürvet yâ Ali (4 / 24-25)
 Meded Allah yâ Muhammed yâ Ali (4 / 40-41)
 Muhammed olduğu gece (2/13, 10/41-42)
 Muhammed'e kuzun diye ağladı (4 / 56-57)
 On iki İmam Ali Ali (12/50-52, 14/47-50)
 Onun için okurum la'net Yezid'e (8/66-67, 9/160-161, 10/61-62, 14/29-31, 20/173)
 Orucu tutana sevap yazılı (22/26)

Önünde delili Cebrail diye (1/123-124-125, 2/38-39-40)
 Pîrim Hacı Bektaş Veli den gayrı (3/44-45)
 Salahlık eyleme faki (1/89-90-91)
 Şah de canım Şah de inan açılsın (2/72, 10/7-8)
 Üstünde reva olmasın delil bakanınız var mı (10/5-6)
 Vücudun şehrini yusun da gelsin (20/232-233)
 Yansın derya tütsün deyü (9/84-86)
 Yedi ceddin yarlıgamış önünce illallahı (1/125-126)
 Yorulup yollarda kalmaz inşaallah (14/57-59)
 Yüz bin huy mu vardır bunu bilmeli (4/28-29)
 Zâhirde batında sen imdad eyle (1/101-102-103-104)
 Zâkir oldum zikir ederim Hüdâm'ı (1/99-100-101)

Sıraladığımız bu şiirlerin çoğu ilk defa karşılaştığımız şiirlerdir. İncelemelerimiz sırasında bunlardan 42'sinin daha önce Hatayî konusunda yazılmış kitaplarda yayımlandığını gördük.³ Bir başka deyişle bu şiirlerin yarıdan fazlası yeni haberdar olduğumuz şiirlerdir. Yukarıda verdiğimiz listede önceden yayımlanmış olan şiirlerin hangileri olduğu ve hangi kaynaktan yayımlandıkları şöyle gösterebiliriz:

Kısaltmalar:

ASL : İbrahim ASLANOĞLU

BİR : Nejat BİRDOĞAN

ERG : Sededdin Nüzhet ERGUN

1. **Şah Hatayî:** Bir ahdine bütün yar olmayınca (7/170 – 171, 8/71-72) (BİR, ASL, ERG)
2. **Can Hatayî:** Hak seni Mir'aç'a okur davete Kadim Hüdâ (10/87-88)-**Şah Hatayî:** (14/14-19) (ASL)
3. **Hatayî:** Muhammed Mustafa için bağışla (1/109-110, 4/50, 7/164-165, 12/4-5, 20/40-41) (ERG)
4. **Hatayî:** Hor bakan üstadına (5/16-24) (ASL)
5. **Can Hatayî:** Verelim İmam Hüseyin aşkına 7/217-220 - **Şah Hatayî:** (1/127-128, 2/2-3) BİR, ASL (Şah Hatayî adına) , (ERG)
6. **Şah Hatayî:** Ali ile Muhammed'in aşkına (4/36-37, 7/222-223) (BİR, ERG)
7. **Şah Hatayî:** Cümle ibadetin başıdır tevhid (1/134-135, 10/6-7) (ASL (Can Hatayî adına))
8. **Şah Hatayî:** Muhammed olduğu gece (2/13, 10/41-42) (BİR, ASL, ERG)

³ Sadeeddin Nüzhet ERGUN, *Hatayî Divanı Şah İsmail Safevî Edebî Hayatı ve Nefesleri*, İstanbul, 1956, 248 s. / Nejat BİRDOĞAN, *Alevilerin Büyük Hükümdarı Şah İsmail Hatayî*, İstanbul, 1991, 496 s. / İbrahim ASLANOĞLU, *Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*, İstanbul, 1992, 576 s.

9. **Şah Hatayî:** Onun için okurum la'net Yezid'e (8/66-67, 9/160-161, 10/61-62, 14/29-31, 20/173) (ASL)
10. **Şah Hatayî:** Gel gönüle nazar eyle (10/118) (BİR, ASL (Hatayî adına), (ERG)
11. **Şah Hatayî:** Ali gelir mi olsa bize (7/228-229) (BİR)
12. **Hatayî:** Yorulup yollarda kalmaz inşaallah (10/91) (BİR, ASL (Şah Hatayî adına)
13. **Şah Hatayî:** Tövbe günahıma estağfirullah (7/153-154, 9/57-59, 13/1, 14/25-27, 20/47-48, 22/1, 26/13-15) (BİR)
14. **Şah Hatayî:** Yorulup yollarda kalmaz inşaallah (14/57-59), (ERG)
15. **Şah Hatayî:** Allah bir Muhammed Ali (1/108-109) (BİR, ASL (Hatayî adına), (ERG)
16. **Can Hatayî:** Medet Allah Yâ Muhammed Yâ Ali 9/166-167 - **Şah Hatayî:** (4 / 40-41, 7/160-161, 10/71-72, 12/96-97) (BİR, ASL (Hatayî adına), ASL (Şah Hatayî adına), (ERG)
17. **Şah Hatayî:** Bir dem divanına dursam Yâ Ali (9/211-212) ASL (Şah Hatayî adına)
18. **Hatayî:** Senin hey Murtazâ Ali (1/98-99), (ASL (Hatayî adına) , (ERG)
19. **Hatayî:** La seyfe Zülfikâr'dır belinde tig-ı Hayderî (20/137-140) (ASL Can Hatayî adına)
20. **Hatayî:** Var evvel küfrünü bil de ondan gel (8/22, 20/209-210) BİR, ASL (Şah Hatayî adına) , (ERG)
21. **Şah Hatayî:** Hak deyüp tuttuğum elden ayrılmam (12/90) BİR, ASL (Şah H), (ERG)
22. **Can Hatayî :** Kırklardan alınmış dersimiz bizim (7/191-192) (BİR)
23. **Hatayî:** Ki kurtara bizi cümle belâdan (14/36, 22/2) (ASL)
24. **Hatayî:** Budur delil-i Şah-ı Merdan (14/36-37) (ASL)
25. **Şah Hatayî:** Emeğin yete mi dersin (7/85-85) (BİR)
26. **Şah Hatayî :** Ah Hüseyin Şâh Hüseyin (2/4-5-6-7-8), (ERG)
27. **Şah Hatayî :** Bizi kurtarmalı İmam Hüseyin (7/213-214) (BİR, ASL)
28. **Şah Hatayî :** Dilimde virdim İmam Hüseyin (7/214-215) (BİR)
29. **Şah Hatayî :** Yeri sabit gökleri devvar iden Perverdigâr (1/94-95), (ERG)
30. **Şah Hatayî :** La feta illa Ali La seyfe illa Zülfikar (20/33-35) (ASL)
31. **Şah Hatayî :** Heman bir kuru âhım var (14/53-54) (ASL Can Hatayî adına)
32. **Şah Hatayî :** Dört kapunun yetmiş yedi yolu var (10/94-96) (BİR)
33. **Şah Hatayî :** Geldim diyen yalan söyler (9/249-250) (BİR, ERG)
34. **Can Hatayî :** Yetmiş yol Ka'be kararmış gibidir (6/34-35) (ASL)
35. **Şah Hatayî :** Gelen Murtaza Ali'dir (9/71-73) (BİR, ASL)
36. **Şah Hatayî :** Sohbetimiz nihân olur (12/65-66) (BİR, ASL (Hatayî adına)
37. **Hatayî :** Ezel bizim ile yardır muhabbet (20/100-102) (BİR, ERG)
38. **Hatayî :** Ol ki rehberinden kaçana lanet (3/18-19) (BİR, ASL, ERG)
39. **Şah Hatayî :** Tâ ezel Kalû'dan беру (7/147-148) (BİR)
40. **Şah Hatayî :** Kalk gönül gidelim Hüseyin'e doğru (7/217-218) (BİR)
41. **Şah Hatayî :** Öğünde delili Cebrâil deyü (10/3-4) (ASL)
42. **Hatayî :** Mihman canlar bize sefâ geldiniz (9/159, 23/34) (ASL, ERG)

Tanıtmaya çalıştığımız şiirlerin büyük çoğunluğu hece ölçüsü iledir. Bunlar da genellikle 8 ve 11 hecelidir. 7 heceli ve aruz ölçülü şiirler ise daha azdır.

Şiirlerin konusuna baktığımızda bunların hemen hemen tamamının Alevî inancını yansıttığını görmekteyiz.

Çalışmama son verirken şunları söylemek istiyorum: Âşık Edebiyatı alanında en önemli kaynak olarak gördüğümüz cönkler üzerindeki çalışmalara üniversitelerde daha fazla ağırlık verilmelidir. Böylelikle pek çok yeni şairin yanı sıra bilinen şairlerin hakkında da orijinal ve yeni bilgiler elde edilecektir.

Diğer taraftan Hatayî'nin şiirleri konusunda çalışma yapacaklara da arşivimizdeki şiirleri vermeye hazır olduğumu da burada özellikle belirtmek isterim.